

**ДІЯЛЬНІСТЬ ШКІЛЬНИХ МУЗЕЇВ В УКРАЇНІ
(XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)****Гарбуз Марія,**здобувачка вищої освіти другого рівня
історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла ДрагомановаНауковий керівник: **Подобєд Олена,**доктор історичних наук, доцент
кафедри джерелознавства та СІД,
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Сьогодні в Україні діє понад чотири тисячі шкільних музеїв. Це найчисельніша група музеїв, що складають музейну мережу країни. Однак діяльність шкільних музеїв залишається поза увагою дослідників [3].

Історія шкільних музеїв в Україні бере початок у другій половині XIX ст. і пов'язується з діяльністю земств. Музеї при навчальних закладах відігравали важливу роль у розвитку освіти, адже були не лише сховищами артефактів, а й навчально-науковими центрами. Експонати шкільних музеїв допомагали учням краще опанувати навчальний матеріал.

Хоча окремі аспекти діяльності шкільних музеїв у другій половині XIX – на початку XX ст. перебували у полі зору дослідників, однак комплексне вивчення їхньої ролі в музейному та освітньому просторі України залишається недостатньо розробленим.

В Україні у XIX – на початку XX ст. процеси створення та функціонування музеїв були тісно пов'язані із загальними тенденціями розвитку освіти та науки. Дослідження їхньої діяльності дає змогу простежити особливості освітньої політики того часу, а також визначити внесок музейної справи у формування національної ідентичності.

Дослідження діяльності шкільних музеїв в Україні у XIX – на початку XX ст. спирається на різноманітну джерельну базу, яка включає нормативно-правові акти, архівні документи, наукові праці та сучасні дослідження. Ці джерела дозволяють відтворити процес становлення та розвитку музейної справи в освітніх закладах того часу.

Нормативно-правова база діяльності шкільних музеїв відображена в офіційних документах, які визначали їхні завдання та функції. Питанням формування нормативно-правової бази музеїв при навчальних закладах займається науковиця Лариса Гайда. Зокрема, вона звертає увагу, що «діяльність музеїв при навчальних закладах підлягає одночасному підпорядкуванню як органів управління освітою, так і культурою» [1, с.

50]. У статті зазначається, що на початку ХХ ст. процес утворення шкільних музеїв не був систематичним, упорядкованим. Створювались такі музеї для підвищення ефективності навчально-виховного процесу, задля реалізації краєзнавчого принципу викладання. Проте музей міг виконувати різні функції – бути як предметним кабінетом, так і слугувати для міжшкільних виставок. З часом шкільні музеї набували важливого значення для організації позакласної роботи. Тобто навчальна функція музеїв розширилась у навчально-виховну [1, с. 52].

Особливу цінність становлять документи, що відображають досвід організації шкільних музеїв у першій половині ХХ ст. У виданні «Шкільні музеї в Україні в першій половині ХХ сторіччя» [5] зібрано праці українських педагогів того часу, які описують методики створення та використання музеїв у навчальному процесі. Ці матеріали демонструють, як музеї сприяли впровадженню наочних методів навчання та активізації пізнавальної діяльності учнів.

У виданні «Український музей при навчальному закладі: історія і сучасність» заслуговує на увагу стаття Лариси Гайди «Становлення і розвиток музеїв при навчальних закладах України». Зазначається, що важливим фактором для створення шкільних музеїв було поширення у навчальному процесі принципу наочності [4, с. 7].

На початку ХХ ст. важливу роль у висвітленні діяльності шкільних музеїв в Україні відігравали періодичні видання. Вони не лише інформували громадськість про нові експозиції та наукові досягнення, але й сприяли обміну досвідом між педагогами та науковцями, популяризували музейну справу та підкреслювали її значення в освітньому процесі. Від 1914 р. видавався журнал для вчителів «Школьные экскурсии и школьный музей». На початку ХХ ст. прогресивні освітяни вважали, що навчальні музеї є невід'ємною частиною тогочасної школи [4, с. 7].

У педагогічних журналах публікувалися матеріали, присвячені організації шкільних музеїв, методикам їхнього використання в навчальному процесі та ролі музеїв у вихованні учнів. Ці статті містили практичні поради щодо створення музейних експозицій, залучення учнів до збору та систематизації матеріалів, проведення екскурсій та тематичних занять.

Варто звернути увагу на працю дослідника початку ХХ ст. Миколи Хитькова «Шкільний музей. Його значення і організація» [2]. Свою роботу автор присвятив шкільному музейництву, обґрунтував у ній необхідність створення музеїв при навчальних закладах, цілі і напрямки їх розвитку. Мета створення книги – показати вагомий вплив принципу наочності на навчання та викликати інтерес громадськості до шкільних музеїв. М. Хитьков зазначав, що у шкільному музеї мають бути зібрані

колекції всього, що щоденно використовується під час занять як наочність. Крім того, всі матеріали мають бути упорядковані і систематизовані, щоб вчителі з легкістю знаходили необхідне у даний момент. Також важливим є те, що велика частина колекцій має бути зібрана самими учнями, це є корисним досвідом для дітей.

Заснування та розвиток шкільних музеїв було обумовлено потребами навчального процесу – реалізацією принципу наочності навчання і пов'язувалося у першу чергу з діяльністю земств. У другій половині XIX ст. в межах освітньої діяльності земств почали з'являтися перші шкільні музеї. Їхнє заснування було тісно пов'язане з реформами земської освіти, які сприяли поширенню практичних методів навчання. Шкільні музеї в земських школах ставали важливим елементом навчального процесу, допомагаючи учням засвоювати знання через безпосереднє ознайомлення з предметами та явищами реального світу.

Однією з головних цілей створення шкільних музеїв було забезпечення реалізації принципу наочності навчання. У той час підхід до освіти поступово змінювався: теоретичні знання доповнювалися практичними заняттями, що відповідало новим педагогічним концепціям. Музеї допомагали вчителям наочно пояснювати природничі, історичні та етнографічні аспекти. Саме тому вони найчастіше формувалися як природничо-історичні колекції або етнографічні зібрання.

Формування фондів шкільних музеїв здійснювалося як за рахунок пожертв від місцевих жителів і меценатів, так і завдяки зусиллям самих учнів та вчителів. Останні організовували екскурсії, під час яких збирали природні матеріали, археологічні знахідки, зразки корисних копалин, гербарії тощо. Це сприяло розвитку дослідницьких навичок учнів, залучало їх до активного пізнання навколишнього середовища та культурної спадщини.

Земські шкільні музеї значною мірою орієнтувалися на природничі науки. Так, у багатьох навчальних закладах формувалися колекції мінералів, рослин, комах і птахів, які використовувалися для вивчення географії, біології та природознавства. Подібні музеї не лише забезпечували матеріали для уроків, а й виконували роль освітніх центрів для місцевого населення, адже нерідко експонати виставлялися для загального огляду.

Окрім природничих колекцій, у деяких земських школах створювалися етнографічні музеї. Вони містили предмети народного побуту, зразки традиційного одягу, ремісничі вироби та старовинні рукописи. Такі зібрання мали велике значення для збереження культурної спадщини регіонів, а також допомагали учням краще розуміти історію та традиції власного народу.

Шкільні музеї також виконували просвітницьку функцію. Вчителі організовували публічні лекції, тематичні виставки та наукові

демонстрації, які відвідували не лише учні, а й їхні батьки та місцева громада. Це сприяло загальному підвищенню рівня освіти та поширенню наукових знань особливо серед сільського населення.

Розвиток шкільних музеїв у земських школах значною мірою залежав від педагогічної ініціативи. Найбільш успішними були ті заклади, де вчителі мали досвід роботи з музейними матеріалами та підтримували ідею використання наочності у навчанні. Вчителі не лише збирали експонати, а й розробляли спеціальні методики роботи з ними, що дозволяло ефективно інтегрувати музейні матеріали в освітній процес.

Незважаючи на всі переваги, розвиток шкільних музеїв стикався з труднощами. Найбільшою проблемою було недостатнє фінансування, через що багато музеїв створювалися стихійно і часто залишалися без системного поповнення. Деякі школи не мали відповідних приміщень для експозицій, тому експонати зберігалися у класах або навчальних кабінетах. Однак навіть за таких умов музеї виконували свою основну функцію – сприяли підвищенню якості навчання.

Висновки. Таким чином, у статті розглянуто історію шкільних музеїв в Україні у XIX – на початку XX ст., проаналізовано їхню діяльність та роль у реалізації принципу наочності навчання. Шкільні музеї стали невід’ємною частиною освітньої системи. Вони сприяли розвитку наукового мислення, формуванню дослідницьких навичок у школярів і збереженню культурної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайда Л. Формування нормативно-правової бази діяльності музеїв при навчальних закладах України. *Краєзнавство*. 2011. № 3. С. 49-56.
2. Єфімова В. Книги-ювіляри: Н.А. Хитков «Школьный музей. Его значение и организация». URL: <https://pmu.in.ua/actual-info/%d0%ba%d0%bd%d0%b8%d0%b3%d0%b8-%d1%8e%d0%b2%d1%96%d0%bb%d1%8f%d1%80%d0%b8-%d0%bd-%d0%b0-%d1%85%d0%b8%d1%82%d1%8c%d0%ba%d0%be%d0%b2-%d1%88%d0%ba%d0%be%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d1%8b%d0%b9-%d0%bc/>
3. Рудницька Т. Шкільні музеї і музейна педагогіка в Україні в першій половині XX століття: персоналії. URL: <https://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/school-museums/>
4. Український музей при навчальному закладі: історія і сучасність. Матеріали обласної науково-методичної конференції. Кіровоград: Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2008. 148 с. URL: http://zoomus.lviv.ua/files/ukr_museum%20pry%20navchal_zakladi.pdf
5. Шкільні музеї в Україні в першій половині XX сторіччя / Педагогічний музей України; укладачі : В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; наук. консультант О. В. Сухомлинська. Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2020. 208 с. (Сер. «Педагогічні републікації»; вип. 7).